

6	Namesto uvoda: Človek in njegov odnos do okolja
14	Okolje in narava
32	Kazalniki človekovega vpliva na okolje
56	Etika in človekovo ravnanje
72	Etika živali
98	Okoljska etika
124	Etiška motivacija in vzgoja za trajnostnost
136	Predlogi za nadaljnje branje v slovenskem jeziku
139	Stvarno in imensko kazalo
145	Viri slik

NAMESTO UVODA: ČLOVEK IN NJEGOV ODNOS DO OKOLJA

Okolje se nam na prvi pogled morda zdi jasno razumljiv in neproblematičen pojem, a že kratek premislek pokaže njegovo večpomenskost. To ni presenetljivo, saj je tudi človek zapleteno bitje, ki je s svojo okolico v večplastnem odnosu. Sodobni razmislek o okolju pa ne more zaobiti naravnih kriz, s katerimi se soočamo, zato naš premislek o okolju nujno postane tudi etičen.

Ozrimo se naokrog in raziščimo svojo okolico! Sam sedim v sobi za mizo z računalnikom, ob njem imam skodelico kave, pa telefon in miško, na polici je cvetlični aranžma, pa zelen kipec nosoroga, na stenah visi nekaj slik, ob njih je knjižna polica s knjigami, v sobi so še štiri različne sobne rastline, pa tudi moja punca, nekaj plišastih igrač, pa okno, skozi katerega lahko vidim bloke, drevesa in oblačno nebo. Pomislim, da so mi najbližje v resnici oblačila, ki jih nosim. Opazim, da zunaj piha veter. Razmišljam, ali je veter stvar, ki me obdaja, ali ne? Ker je veter premikanje zraka, lahko rečem, da me obkroža tudi zrak. Zaslišim še krakanje vrane, zato sklepam, da hodi po strehi ali sedi v krošnji drevesa.

Verjamem, da marsikoga od vas obdajajo precej podobne stvari kot mene, gotovo pa vas je v tem trenutku kar nekaj v povsem drugačnem okolju. Morda je kdo začel tole knjigo brati na avtobusu ali vlaku in ga obkroža predvsem množica drugih ljudi, spet kdo drug je v parku na klopci ali v knjižnici med knjigami, obdan z nepreštevno množico idej. Pomislimo zdaj, kaj od tega, kar nas obdaja, je za nas najdragocenejše in najpomembnejše! Če na svet pogledam s tega vidika, se zdi, da nekatere reči v njem močno izstopijo iz ozadja, medtem ko se druge vanj povsem potopijo. Najprej se mi zazdi, da so najpomembnejše prav tiste stvari, ki so najvrednejše, torej telefon, pa slike in tudi omenjani zeleni nosorog, ki je narejen iz malahita, poldragega kamna zelene barve iz južne Afrike.

Vendar pa me to premišljevanje nenadoma spravi v zadrego: seveda bi na vrhu seznama morala biti moja punca! Prav ona je namreč najpomembnejša v mojem življenju, a prvega mesta si ne zasluži zgolj zaradi tega, ker mi toliko pomeni, pač pa zato, ker je tudi sama živa in ker je edinstvena. Kako bi le lahko mrtve stvari presegle vrednost živega človeka?! V skladu s tem razmislekom bi moral okolico začeti opisovati pri živih bitjih: od ljudi do živali in dreves, saj se zdi, da imajo vsa ta bitja svoj interes po lastni dobrobiti in da lahko vsi izgubimo to, kar nam je najdragocenejše, namreč svoje življenje.

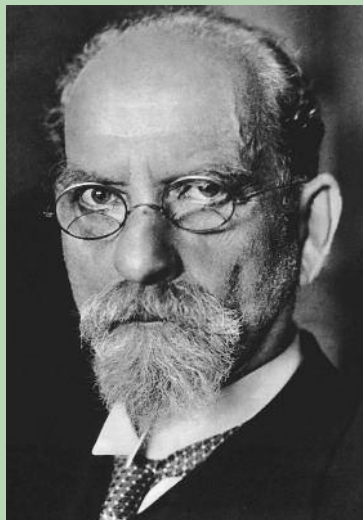
Po drugi strani pa seveda drži, da niti mene niti punce, pa tudi vrane in rastlin ne bi bilo, če ne bi bilo zraka. Je torej najpomembnejša stvar, ki bi jo moral omeniti kot prvo, zrak? Vsi ga namreč nujno potrebujemo za preživetje. A tudi brez hrane, vode in ustrezne temperature ne preživimo. Kako, da niso te reči na mojem seznamu?

S tem preiskovanjem sem se znašel sredi moralnega spraševanja, kaj so najpomembnejše reči, ki nas obdajajo v našem okolju. Glavna beseda v tem Okoljskem pojmovniku bo zato tekla prav o moralni problematiki, povezani z okoljem. Slovenskemu bralcu je namreč na voljo kar nekaj strokovnih in poljudnih besedil, ki se ukvarjajo z okoljem z bolj naravoslovnega vidika, kar lahko vidimo že iz seznama priporočenega nadaljnega branja na koncu te knjige, medtem ko poljudna knjiga na temo moralnosti človekovega odnosa do okolja še manjka. To vrzel zato skušam zakrpati s tem Pojmovnikom. Človek namreč ni zapleteno bitje le po fizični, pač pa predvsem po duhovni plati, zaradi česar je s svojo okolico v nenehni interakciji, v nenehnem vzajemnem odnosu, ki ga poskuša hkrati tudi razumeti in oceniti. Tako ni presenetljivo, da svojo okolico obda z različnimi pomeni in vrednotami. Vse to pa je predmet proučevanja etike. Človekovo okolje je zato pomensko nabit pojem. Veliki nemški filozof 20. stoletja Martin Heidegger je veliko pomembnost pripisoval temu, da je človek bit, ki ima svoj »tu«, ki ima svoj svet, iz katerega razume sebe. To bit obkroža njen okolni svet ali po nemško »um-Welt«, kar je hkrati tudi nemška beseda za okolje. Ta svet, namreč okolje, je torej naš najbližji prostor bivanja.

Martin Heidegger (1889–1976) je nemara največji nemški filozof 20. stoletja, znan po svoji zapleteni razpravi Bit in čas, v kateri trdi, da je zgodovina pozabila na najpomembnejše vprašanje od vseh, vprašanje po biti, po tem, kaj pomeni obstajati. V svoji znameniti analizi postavi človeka kot »tu-bit«, kot bit, ki razume samo sebe in ki ima svoj tu. Nekoliko poenostavljeno bi lahko zato rekli, da je po Heideggerju človek v prostor umeščeno razumevanje. Človek se tako od drugih reči v svetu precej razlikuje, saj lahko le za človeka trdimo, da mu njegov prostor in okolica nekaj pomenita. Stol denimo ne čuti bližine, lahko je morda prostorsko blizu mize, vendar mu ta razdalja nič ne pomeni. Človek pa je bitje bližine, zanj ni vseeno, če je v prostoru sam, če je tujec ali če mu je okolica domača.

Na Heideggerja je imel velik vpliv Edmund Husserl (1859–1938), prav tako nemški filozof, ki je znan po svoji posebni metodi filozofiranja, imenovani fenomenologija. Za Husserla je namreč k bistvu stvari sodil način, kako nam je stvar dostopna in kako jo razumemo oziroma kako se nam kaže ali pojavlja. Od tod tudi ime za metodo, saj je fenomen ravno tujka za pojav. Materialni predmeti, kot so denimo stoli, mize, kamenje, drevesa in ostale predmetne reči, se nam dajejo perspektivno, kar pomeni, da jih v treh dimenzijah zaznavamo v prostoru. To dejstvo sodi k njihovemu bistvu. K bistvu tega, kar sem jaz, pa denimo sodi to, da se nikdar ne morem zaznati: moja zavest je tisto nezaznavno, kar omogoča vse druge zaznave. Moje najbolj notranje bistvo tako ni kakšna prisotna stvar, ki bi jo lahko prijel in si jo ogledal, pač pa ravno to, kar omogoča gledanje in zaznavanje vseh ostalih stvari. Podobno lahko v fenomenološkem smislu rečemo, da tudi svet ni kakšna stvar, ki bi jo lahko videl ali zaznal, kot morda planet Zemlja iz vesoljskega plovila, pač pa tista celota bivanja, pestrost raznolikih pojavov in občutij, v kateri se nahaja moje življenje.

Da je okolje pomensko zelo bogat pojem, se kaže tudi v tem, da ga je precej težko natančno opredeliti. Poglejmo povsem stvaren primer: če želim reči, ki sem jih prej našteval kot del svoje okolice, razvrstiti po skupinah oziroma kategorizirati, naletim na zanimivo težavo. Načinov razvrščanja je namreč skoraj toliko, kot je različnih stvari. Enkrat jih namreč lahko razvrščam po njihovih fizikalnih lastnostih (trdota, oblika, teža ...), spet drugič po bioloških (neživo, rastlina, žival ...), tretjič glede na to, ali so naravne ali umetne ... Če premislimo nekoliko podrobneje, opazimo, da stvari, ki se nam v vsakdanu zdijo neproblematične in povsem jasne, svojo razumljivost v določeni meri izgubijo, ko si vzamemo nekaj časa in se po njih povprašamo.

Tako je slaven antični mislec Avrelij Avguštin (bolj znan kot Sveti Avguštin) v svoji knjigi *Izpovedi* opazil, da besedo »čas« razume tako dolgo, dokler ga nihče ne vpraša, kaj pomeni. A takoj, ko mu kdo zastavi vprašanje »Kaj je čas?«, se izgubi. Bržkone bi smeli nekaj podobnega trditi tudi o besedi »okolje«. Tudi zanjo se namreč zdi, da jo v vsakdanu upo-

rabljamo brez posebnega razmišljanja o njenem pomenu, kot to ugotavlja tudi naš slovenski okoljski etik Anton Mlinar na začetku svoje knjige *Okoljska etika in trajnostni razvoj*. Videli pa smo, da se njen pomen zaplete takoj, ko želimo to, kar nas obdaja, natančneje opredeliti. Konec koncev je to, kar je okoli nas, lahko naša obleka, morda stanovanje, bližnji travnik ali gozd, pa tudi mesto, države, celine, naš sončni sistem in druga osončja, pa galaksije in nazadnje vesolje samo. Okolje pa je lahko tudi nekaj povsem nematerialnega, saj včasih z njim mislimo na vzdušje in ideje, ki nas obkrožajo. Slovar slovenskega knjižnega jezika tako ugotavlja, da je okolje večpomenska beseda, ki lahko pomeni zelo različne stvari, od stvarnega in duhovnega sveta, ki nas obdaja, do prostora, ki obdaja človeka, ali kakšno drugo stvar. Včasih z besedo mislimo tudi na splošno razpoloženje, ozračje ali vzdušje, recimo »varno in spodbudno učno okolje«, opisuje pa lahko tudi sistem, znotraj katerega deluje računalnik.

Morda se zaradi tega zdi, da nas je uvodni premislek razočaral, saj nam je namesto lažjega razumevanja okolja in njegove vrednosti za nas prinesel izgubo njegovega pomena. Marsikdo bi zato lahko na tej točki obupal in nehal premišljevali. Toda to bi bila velika škoda! Za filozofa se namreč razmislek začne ravno tam, kjer se naša vsakdanja prepričanja, ki po navadi stojijo na trhljih temeljih, zamajejo. Šele takrat, ko jih preprašamo, lahko namreč upamo, da se bomo prebili nekoliko globlje in začeli svojo okolico in same sebe v njej bolje razumevati. René Descartes, slaven francoski novoveški znanstvenik in filozof, je tako v svojih *Meditacijah* najprej do temeljev porušil svoj svet, preden ga je zgradil na novo, med drugim pa je izumil tako koristne reči, kot je koordinatni sistem. Če matematiki ne bi posumili, da prostor ni raven, ne bi nikoli odkrili neevklidskih geometrij, ki predvidevajo ukrivljanje časa in prostora, zaradi česar Albert Einstein ne bi mogel odkriti splošne relativnostne teorije, ki je med drugim temelj sodobne navigacije, kot je GPS. Malo za šalo in tudi malo zares lahko rečemo, da vam dostavljalec hrane nikdar ne bi mogel prinesiti še tople pice, če se ne bi matematiki ukvarjali z vprašanjem, ali lahko premici skozi točko, ki ne leži na njej, narišemo več kot zgolj eno vzporednico. Kadar se nam misli zapletejo, samoumevnost pa izgubi, moramo pogumno stopati naprej, saj je to lepa priložnost za kodranje možganov, razširjanje obzorij in odkrivanje povsem novih pogledov na svet, ki lahko v temelju spremenijo naša življenja.

Koliko vzporednic torej lahko narišemo premici skozi točko, ki ne leži na njej? Naučeni smo reči, da zgolj eno samo, kar lahko sicer vidimo, če premico, točko in vzporednico narišemo: geotrikotnik nam nazorno pokaže, da je vzporednica k premici skozi točko izven nje le ena. A za tem dejstvom tiči ena predpostavka: prostor, v katerem se nahaja premica in njena vzporednica, mora biti raven!

Geometrijo, v kateri ima vsaka premica skozi točko, ki ne leži na njej, natanko eno vzporednico, imenujemo tudi evklidska geometrija. Takšno ime je dobila po starogrškem matematiku Evklidu (okoli 365 pr. n. št. – 275 pr. n. št.), ki je v svojih slavnih Elementih ravninsko geometrijo utemeljil na petih postulatih. V takšni ravninski oziroma evklidski geometriji se vzporedni premici nikdar ne oddaljujejo in tudi nikdar ne sekata, pač pa sta zmeraj enako oddaljeni, vsota notranjih kotov trikotnika pa v njej znaša zmeraj toliko, kot smo se naučili izmeriti v šoli: 180 stopinj.

Toda v 19. stoletju so matematiki, kot so bili Nikolaj Ivanovič Lobačevski (1792–1856), Janos Bolyai (1802–1860) in Bernhard Riemann (1826–1866) pokazali, da si je možno predstavljati neravne geometrije, saj zanikanje petega Evklidovega postulata ne vodi v protislovje, kot so mislili prej, pač pa v odkritje novih, neravnih geometrij. Lobačevski je tako razvil hiperbolično geometrijo, saj je predpostavil, da lahko skozi točko T premici p narišemo več kot eno vzporednico. Riemann je po drugi strani predpostavil, da skozi točko T premici p ne moremo narisati nobene vzporednice, zaradi česar je njegova geometrija eliptična.

V svetu, v katerem smo se razvili ljudje s svojimi čutili, se zdi geometrija ravna: zato tudi ni presenetljivo, da nam geotrikotnik pokaže eno vzporednico premici p skozi točko T in da se zdi, da sta vzporednici zmeraj enako oddaljeni. Tudi smo se pravilno naučili, da je vsota notranjih kotov trikotnika, narisane v našem zvezku, 180 stopinj. Toda v astronomskih dimenzijah lahko pride do popačenja prostora, tako da evklidska geometrija ne velja več. Splošna relativnostna teorija, ki jo je razvil Albert Einstein leta 1915, denimo predpostavlja, da lahko prihaja do ukrivljanja prostora in časa. Gravitacija je v splošni relativnostni teoriji tako razumljena kot ukrivljenost prostora in časa, kar vodi do presenetljivega rezultata: če ležite pod jablano in vam na glavo pade zrelo jabolko, vam buška zraste kot posledica deformacije prostora in časa!

Poskusa razumevanja človeka in njegovega okolja se bomo tako lotili z vrsto premislekov, ki bodo poskušali osvetliti tako pomen okolja kot tudi vprašanja našega moralnega odnosa do njega. Seveda pa pri tem ne

bomo mogli mimo omembe okoljskih kriz, s katerimi se soočamo danes. Morda vas je kar nekaj to knjigo prijelo v roke prav zaradi tako imenovane »okoljske tesnobe« ali »ekološke anksioznosti«, psihološkega pojava, ki je povezan s strahom pred tem, kar prinašajo različne okoljske krize, od podnebnih sprememb do drugih oblik, ki jih povzroča človek z onesnaženjem. Ne bomo našli malo mislecev, ki trdijo, da je prav ta veliki sodobni dogodek pravzaprav največji civilizacijskih izziv človeštva. Gotovo je to že samo po sebi več kot dovolj dober razlog, da se posvetimo premisleku o odnosu človeka do njegovega okolja.

Okoljska tesnoba ali ekološka anksioznost je kronični strah, ki nas začne prevevati, kadar razmišljamo o morebitnih prihajajočih okoljskih katastrofah. Ti kataklizmični dogodki namreč grozijo z uničenjem naše kulture in civilizacije, kot ju poznamo, zato je povsem razumljivo, da je razmišljanje o njih za posameznike lahko zelo stresno. Psihološka literatura sicer navaja različne simptome okoljske tesnobe, od napadov panike do izgube teka in razdražljivosti, bolj ekstremni primeri pa vključujejo tudi nasilje, depresijo, anksioznost, posttravmatsko stresno motnjo in celo samomor. Katastrofično medijsko poročanje lahko strah okrepi.

Na okoljsko tesnobo se lahko odzovemo na različne bolj ali manj primerne načine. Med manj primerne prištevamo zanikanje, izogibanje informacijam oziroma, kot pravimo po domače, tiščanje glave v pesek. To namreč problem zgolj pomete pod preprogo in ne odstrani vzroka strahu, niti ne pomaga pri blaženju posledic negativnih okoljskih sprememb. Ustrezneje je o občutjih govoriti in jih deliti z drugimi ter si tako tudi vzajemno pomagati.

Pot v tej knjigi nas bo najprej peljala do poskusa natančnejše opredelitve tega, kar z besedo »okolje« sploh mislimo, saj smo v tem uvodu videli, da to ni tako enostavna naloga, kot se nam morda zdi na prvi pogled. Tukaj nam gotovo lahko na pomoč priskočijo ekologi in biologi, pa tudi hermenevtiki kot posebna vrsta filozofov, ki se ukvarjajo z vprašanjem človekovega razlaganja in osmišljanja sveta. V tretjem poglavju si bomo nato ogledali nekatere kazalnike onesnaženosti okolja, ki so posledice človekove dejavnosti. Nato se bomo nekoliko zadržali pri pojmu etike ter si ogledali, kakšna veda je to, kaj je njen cilj, kakšne različne teorije pozna in kako se lahko navezuje na okolje. S tem bomo stopili v osrčje naših razmišljanj, ki bo posvečeno okoljski etiki in njenim pojavnim

oblikam, pri čemer se bomo ustavili še pri etiki živali oziroma vprašanju človekovega moralnega odnosa do tistega sestavnega dela okolja, ki se zdi ljudem najbližji. Sledi poglavje o vprašanju moralne motivacije oziroma razlogov za naše okoljsko neukrepanje. Gre za zanimivo uganko, ki buri številne raziskovalne duhove, od filozofov do sociologov in psihologov: Kako to, da imamo v razvitih postindustrijskih državah ljudje še zmeraj tako velik okoljski odtis? Ali ni tako, da bi nas moralo naše znanje in naše sposobnosti predramiti in nas napeljati k ukrepanju? Kot bomo videli v tem poglavju, je odnos med iskanjem vednosti in ravnanjem bolj zapleten, kot bi nemara mislili na prvo žogo. V sklopu tega poglavja se bomo za konec posvetili še vprašanju okoljske vzgoje, da bi na ta način poskušali tlakovati pot ne le k boljšemu znanju, pač pa tudi k bolj trajnostnemu ali okoljsko vzdržnemu ravnanju.

*Mrtve ribe,
naplavljenе na
teksaško obalo
med cvetenjem
strupenih zlatih
alg, ki je posledica
klimatskih
sprememb*